

SZÍNHÁZI SZLENG

PAPP MELINDA
V. NÉMET–IV. MAGYAR

BEVEZETÉS

Az utóbbi húsz évben kezdtek el nyelvészeink a szleng mint nyelvi jelenség iránt érdeklődni, maga a terminus technicus is viszonylag újkeletű. Az általános felfogás szerint a szleng köznyelvi jelenségként értékelhető csoportnyelv, egyfajta városi népnyelv, mely a köznyelvből csak szókincsében és kifejezéseiben tér el. Amennyiben elfogadjuk KAARINA KARTTUNEN nézeteit, a szlengtípusokat három nagyobb csoportba sorolhatjuk:

1. Közszleng: a nyelvet beszélők számára általánosan ismert dolgokat, fogalmakat megnevező országszerte elterjedt szlengjelenségek összefoglaló neve.
2. Területi szleng: érvényessége területileg korlátozott.
3. Szakszleng: foglalkozás, hobbi, érdeklődés alapján tömörülő csoportokban alakul ki, szorosan kapcsolódik az adott szakma szaknyelvéhez is. (KIS TAMÁS, *Bakáduma*: 340.)

Vizsgált témám a színházi szleng is a szakszlengek közé sorolható. Meglehetősen kevés nyelvész foglalkozott eddig ezzel a jelenséggel, csupán HARMATH GÉZA és GALAMB SÁNDOR tanulmányaiban találtam utalásokat a színészek színpadi és színpadon kívüli nyelvezetére vonatkozóan (HARMATH GÉZA: MNy. 7: 225–227. ; GALAMB SÁNDOR: MNy. 23: 24–27). Ha vizsgálták is a színházzal kapcsolatos nyelvi jelenségeket, a vizsgálatok csupán a színdarabok nyelvezetére, illetve a színpadi beszédre (mint retorikai részterületre) korlátozódtak. Holott a színházban dolgozó emberek – színészek, rendezők, kellékesek,

díszletmunkások, öltöztetők, stb. – éppúgy kialakították saját „belső használatú” nyelvüket, mint bármely más foglalkozási ág képviselői. A szleng kialakulásában jelentős szerepe van egyfelől egyfajta identifikációs kényszernek, másfelől az összetartozás bizonyításának. Ezek a jelenségek nyelvi szinten a szóalkotásban, szóképzésben, jellegzetes mondatfűzésben fejeződnek ki.

A színházi szleng alapvetően a színházi szaknyelvre épül, ez utóbbiból kezdett kialakulni egy érzelmileg gazdagabb, néha pejoratív árnyalatokat hordozó szókincs. Az eleinte individuálisan használt „újítások” hamar és általánosan terjedtek el, ami nem utolsósorban a színházi szakma belterjességének is köszönhető.

Maga a színházi szaknyelv az első színházi előadások, azaz az ókori görög színház kialakulása óta létezik. Az akkoriban használt fogalmak (proszkénion, orkesztra, szkéné stb.) ma is használatosak eredeti jelentésükben. Önálló magyar színházi szaknyelvről azonban nem beszélhetünk. Ennek oka abban rejlik, hogy a magyar nyelvű színjátszás viszonylag későn indult meg Magyarországon. Igaz, a latin nyelvű iskolai színjátékok mellett már a XVI. században játszottak a nemzet nyelvén a jelentősebb egyházi iskolákban, melyek hagyományait később a vándorszínészek is felhasználták. Ez azonban csak az „alsóbb” társadalmi rétegekben volt közzismert. A műveltebb rétegek számára olasz, német, francia társulatok mutattak be színdarabokat. Mindhárom náció jelentős színházi hagyományokra tekint vissza: Itália a commedia

dell'arte és az opera szülőhazája; Franciaország a farce-októl Molière-ig teljesítette ki színházművészetét, Németország a Hanswurst és a Meistersänger-ek otthona. Ahol fejlett a szakma, ott színes és mindenre kiterjedő szaknyelv alakul ki.

Az önálló magyar színészet csak a XVIII. század végén alakult ki, s már ekkor azt a feladatot kapta a „köz”-től, hogy a nyelv művelését, gazdagodását szolgálja. „Bessenyei vagy Péczeli éppoly kevésbé gondolt a színházra mint önálló művészetre, mint a sokkal modernebbül gondolkozó Kazinczy vagy Versegly. Magyar játékszínre azért volt szükség, hogy a pallérozott nyelv képes legyen mindazon gondolatok kifejezésére, amelyeket a felvilágosodás a hazai tudatba akart vésni”(MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR EDIT: MNy. 54: 170). A nemes szándék azonban azt az ellentmondást hordozta magában, hogy a nyelv művelésére hivatott színháznak nem volt saját magyar szakmai nyelve, mivel a nyelvújítók erre nem igazán gondoltak. Ha a mai és a XVIII. századi színházi szaknyelvet összevetjük, világosan kiderül, hogy az alapszókinccs francia, olasz, német és latin szavakból áll. Jó példa erre a színpadi szereplők típusainak megnevezése: *primadonna*, *bonviván*, *szubrett*, *naiva* (a drámai szende helyett ma is inkább ezt használjuk), *intrikus*, stb. A korábban talán szlengnek minősülő nyelv- és szóhasználat mára szakszókinccsé vált, sőt egyes kifejezések a közszlengbe is beszivárogtak. Kialakulóban van azonban egy újabb kifejezőkészlet, ami a szakszókinccsen alapszik.

Ez a dolgozat nem vállalkozik a színházi szleng teljes szó- és kifejezőkészletének bemutatására, csupán egy keresztmetszetet nyújt róla. A szavakat és kifejezéseket a debreceni Csokonai Színházban gyűjtöttem, túlnyomó részük az egész szakmában ismeretes, de akad egy-két helyi, illetve individuális alak is. A gyűjtött szavak leginkább a színészmesterség formáinak, összetevőinek megjelölésére szolgálnak, de a díszítők, hangosítók, kellékesek szókincséből is előfordul itt néhány szó, amelyeket a színház többi dolgozója is ismer és használ, igaz, ritkábban. A gyűjtött anyag elrendezéséhez KIS TAMÁS: Bakaduma című katonai szlengszótárának szerkesztésmódját választottam.

RÖVIDÍTÉSEK

biz.	=	bizalmas(kodó)
durv.	=	durva, közönséges
fn.	=	főnév
gúny.	=	gúnyos
hat.	=	határozóként
ige	=	ige
jsz.	=	jelzős szerkezet
ld.	=	lásd
m. f.	=	mint fent
mn.	=	melléknév
pej.	=	pejoratív, rosszalló, elítélő
röv.	=	rövidítés
Szj.	=	szójárás
Szh.	=	szóláshasonlat
tn.	=	tárgyatlan (ige)
ts.	=	tárgyas (ige)
vö.	=	vesd össze
->	=	a szófajváltás iránya

A-Á

abgang fn. (<német *Abgang* 'eltávozás, kilépés') A színész távozása jelenet végén a színpadról, rendszerint valamilyen csattanó, poén. Szj: *Találj ki valami abgangot!*

adni ts. ige A *játszani, előadni* igék szinonimája, főleg az idősebb színészek használják. Szj: *Ma este ...-t adtunk.*

adém jsz. rövid. Akadémiai növendék.

ágál tn. ige *pej.* Hevesen gesztikulálva, szavalva, modorosan játszik.

albán lassító jsz. *gúny.* Szj: *Mi az, bevetted az albán lassítót?: Mi az, miért vagy ilyen lassú (a színpadon)?*

Ld.: ólommadár

álszerény mn. *Mire maga ilyen álszerény?* (Színigazgatók vagy rendezők kérdése a nagyképű színészhez)

amatőr mn. -> fn. 1. fn. *pej.* A Színház- és Filmművészeti Főiskola illetve egyéb színészképző intézmények diplomájával nem rendelkező színész, diplomás kollégái szerint. 2. mn. ~ mozgalom. A nem hivatásos, műkedvelő színjátszók, akik nem tanulnak színészmesterséget.

angol szövet jsz. *gúny.* Szj: *Fiam, maga olyan, mint az angol szövet!* (Szürkén, színtelenül játszik.)

antiszínész fn. *pej.* Tehetségtelen, a pályára alkalmatlan színész. Vö.: ripacs, színművész

antré fn. (<francia *entrée* '1. előcsarnok 2. első fellépés 3. belépő (köpeny)') Belépés a színpadra jelenet elején, lehetőleg hatásosan. Vö.: abgang: mindkettőnek főleg vígjátékokban, illetve operettben, operában van jelentősége.

atomszínész fn. *pej.* A szerepét túljátszó színész.

auftakt fn. (< német *Auftakt* 'felütés') A megszólalást megelőző másodpercnyi szünet, mely által hangsúlyosabbá válik a kezdő szó. Szj *Ennél a résznél hagyjál egy auftaktot!*

avázik tn. ige Megy, közlekedik a színpadon. Ik.: odaavázik odamegy, észrevétlenül eljut a színpadon egyik helyről a másikra. Ld.: odacsalja magát

B

bábszínész fn. *gúny.* Az a színész, aki csak úgy tud játszani, ha a rendező minden mozdulatát beállítja.

bekészül tn. ige Felkészül a színpadra való belépésre, előkészíti kellékeit, rendbeszedi magát.

beugrik tn. ige Ha valamelyik szereplő lebetegszik, beáll helyette. Ld.: beugró, beugrópróba

beugró fn. Az a színész, akinek gyorsan kell felkészülnie, hogy egy szerepet átvegyen kollégája betegsége miatt.

beugrópróba fn. Az a próba, ahol a beugró a darab többi előadójával összepróbálja a szerepét.

büfészínész fn. *pej.* Az a színész, aki a büfében és a színpadon kívül áradozik saját tehetségéről, de a színpadon jelentéktelen.

CS

csehszlovák diafilmszínész jsz. *gúny.* Jelentéktelen, tehetségtelen színész.

csuklóztat ts. ige *pej.* A rendező többször végigjátszatja ugyanazt a jelenetet, minden apróságra kitér.
Vö.:favágás

D

debütál tn. ige Először lép fel a színész.

dilettáns mn. -> fn. *pej.* Hozzá nem értő, tehetségtelen.

E

efhá jsz. rövid. Főiskolai hallgató (A Színház- és Filmművészeti főiskolán tanuló növendék).

ellene játszik Nem a szerepnek, jelmeznek, rendezői koncepciónak megfelelően játszik a színész.

ellopja az előadást Az egyik színész a többiek felé emelkedik játékaival, róla szól az előadás.

emvé jsz. rövid. Meghívott vendég, nem a társulat állandó tagja.

ezerrel nyomtat Túl intenzíven játszik.

F

favágás fn. *pej.* A próbák azon részei, amikor a beállítások és a technikai dolgok kerülnek elő, a rendező többször elismételtet bizonyos képeket, mozgásokat. **Vö.:** csuklóztat

félház fn. Az előadásra a nézőtér csak félig telik meg.

félre ik. -> fn. 1. Az előadás során a színész olyan mondata, amit látszólag úgy mond, hogy a többi szereplő ne értsen, csak a publikum, s amelynek fontos szerepe van a cselekmény szempontjából. 2. *pej.* Rosszindulatú, de semlegesnek tűnő megjegyzés egy színészkollégára.

főrend fn. *biz.* Főrendező.

fuvolázik tn. ige *gúny.* Úgy beszél, mintha énekelne.

G

görcsöl tn. ige ~rágörcsöl A színész nem bír megbírkózni a szerepével, görcsösen erőlködik, emiatt megreked egy olyan szinten, amiről nem lehet kimozdítani. Ennek következtében játéka hiteltelen.

H

hakni fn. A színházon kívüli előadás, amit a színészek mellékesként (anyagilag-szakmailag) csinálnak, s melynek művészi értéke a szakma megítélése szerint kevés.

haknizik tn. ige Színházon kívül saját műsorával lép fel a színész, fellepti díj ellenében.

haknicézár fn. *gúny*. Az a színész, aki többet haknizik, mint a saját színházában való fellépései.

I

imprózik tn. ige (< improvizál 'rögrönöz') Ha a színész elakad a szövegben, kitalál valamit, rögtönöz.

instrukció fn. Rendezői utasítás a színész felé a játékra vonatkozóan. Ld.: instruál

instruál ts. ige A rendező utasításokat ad a színésznek a játékra vonatkozóan.

intellektuális színész jsz. *pej*. Az a színész, aki ésszel próbálja megoldani a szerepét; nem játszik, hanem szemléltet. Vö.: ösztönszínész

J

járás fn. A színpad mögül a színpadra kivezető részek a díszletek és függönyök között.

K

kellékszínész fn. *pej*. Az a színész, aki csak kellékekkel tud játszani.

kijátszik tn. ige Egy kellék, díszlet nem kell többé. Ld.: lejátszik

kilóra mennyi? Mekkora a szöveg vagy szerep terjedelme, amit a színész egy darabban kap.

kitakar tn. ige A színész észrevétlenül arrébb megy a színpadon, hogy hátrébb álló kollégája is látható legyen a közönség számára. Vö.: rátakar, rámegy

klakk fn. 1. Fizetett taps. 2. A színészek hozzátartozóinak, barátainak heves tetszésnyilvánítása olyankor is, amikor az adott színész nem remekel.

kulisszahasogató mn. *pej.* Az olyan játék, amely tele van modorossággal, túljátszással.

külsős fn. Az a színdarabban játszó személy, aki nem a színház tagja, gyakran nem is színész.

L

lapát fn. *pej.* Kirúgás. Szj.: *Na, X.Y. is rákerült a (szív)lapátra!*

lefúrt lábú jsz. *pej.* Az a színész, aki nem mozog a színpadon.

lejátszik¹ tn. ige Egy kellék vagy díszlet nem kell többé. Ld.: kijátszik

lejátszik² ts. ige A színész olyan jól játszik, hogy a többiekre nem is figyel a közönség. Szj.: *Ottó bácsi ma megint lejátszotta az egész bandát.*

lekettőz ts. ige Egyetlen szerepre két színészt jelöl ki a rendező, akik felváltva játsszák a szerepet. Szj.: *X-t lekettőzték Y-nal.*

lepkefing fn. *durv.* Gyenge, halovány alakítás. Szj.: *A mai játékod kb. a lepkefinggal volt egyenlő.*

lilázik tn. ige A rendező vagy a színész elvont, megvalósíthatatlan dolgokat akar színpadra vinni.

luft fn. Levegő.Szj.: *Sok benne a luft.* Levegősen, túl széttagoltan beszél. Ld.: züfec

M

manír fn. *pej.* Modorosság, mesterkélttség a színész játékában. Szj.: *Modor és manír két jóbarát.*; Moór Manír: Moór Marianna színművésznő „beceneve” a szakmában. Ld.: manírkodik

manírkodik tn. ige *pej.* Modorosan, mesterkéltten játszik. Ld.: ripacskodik

második emelet jsz. *pej.* A legtöbb színházban a második emeleten van a gazdasági igazgatóság és az irodák, azaz a nem művészeti állomány, akik élet-halál urai a színházban. Szj.: *Mit talált ki már megint a második emelet? Előadást színész nélkül?*

mintha-színész jsz. *gúny.* Az a színész, aki nem játssza a szerepet, csak úgy tesz, mintha játszana; stilizál.

műszak fn. A kellékesek és díszítők összefoglaló neve.

NY

nyíltszíni mn. Nem a jelenet vagy felvonás végén, hanem az előadás közben felcsattanó taps, ami a színész remek játékát dicséri. Szj.: *Bejött a nyíltszíni.* A színész úgy játszott, hogy nyíltszíni tapsot kapott. *Rámegy a nyíltszínire.* Úgy játszik, hogy kicsikarja a nézőktől az azonnali tapsot.

O-Ó

odaavázik tn. ige Észrevétlenül eljut a színész a színpad egyik pontjáról a másikra. Ld.: avázik, odacsalja magát

odacsalja magát tn. ige *m. f.*

ólommadár fn. *gúny.* Lassú színész. Szj.: *Ezzel a tempóval megnyerhetnéd az ólommadár-versenyt.* Ld.: albán lassító

Ö-Ő

ösztönszínész fn. Az a színész, aki öszötönből, a szerep végig gondolása nélkül játszik. Vö.: intellektuális színész

ősbölény fn. Az öreg, tapasztalt színész, aki évtizedek óta van a szakmában.

P

pekniből hat. Ösztönösen, természetesen. Szj.: *X. nem tudta a szerepet pekniből megcsinálni.* Ld.: sztanyiból

R

rádob tn. ige Túljátssza a szerepét a színész. Ld.: rápakol

ráfut tn. ige A színész tapsrendnél még játszik egy kicsit, hogy nagyobb tapsot kapjon. Szj.: *X megint ráfutott a tapsra.* Ld.: ráhúz, rámegy

ráhúz tn. ige ráfut

rámegy tn. ige *m. f.*

rápakol tn. ige rádob

rászorít tn. ige A színész görcsösen, erőlködve beszél.

rátakar tn. ige A színész úgy áll a színpadon, hogy hátrébb álló kollégáját takarja. Vö.: kitakar

ráteszi a rögögét Szívvel, lélekkel játszik.

ripacs fn. *pej.* Rossz, tehetségtelen, hatásvadász színész.
Ld.: ripacskodik, ripkózik, rippant
Vö.: antiszínész, szíнемűvész

ripacskodik tn. ige Hatásvadász módon, idétlenül játszik.

ripkózik tn. ige m. f.

rippant tn. ige m. f.

rizsa fn. *biz.* Szövegekönyv, szöveg.

S

seggrend fn. *durv.* Segédrendező.

spét fn. Hatásszünet két közlés között. Szj.: *Tegyél ide egy spétet!*

spiláz ts. ige Túljátssza, túlbonyolítja szerepét a színész.
Szj.: *Nem kéne ezt (túl)spilázni!*

spíler fn. *biz.* Dörzsölt, tapasztalt színész. Szj.: *Nagy spíler az öreg X.!*

statkó fn. (< statisztika 'néma szereplő, tömegszereplő')
Nem színházi dolgozó, akit tömegszereplőként szerződtetnek egy-egy előadásra. Ld.: statkózik

statisztál tn. ige Néma szereplőként, tömegszereplőként lép fel.

stimmkolléga fn. Egy másik színészhez hasonló alkatú, karakterű színész, akiket általában egymással kettőznek le. Ld.: stimmt

stimmt fn. m. f.

SZ

szereposztó dívány jsz. *pej.* Szj.: *X.Y. művésznő is kipróbálta a szereposztó díványt.* A művésznő nem művészi teljesítményének elismeréseként, hanem szexuális szolgálataiért kap főszerepeket.

színeművész fn. *pej.* Rossz, tehetségtelen színész. Szj.: *Ennek is csak a színe művész, más nem.*

Vö.: ripacs, antiszínész

szövegnagybirtokos fn. *gúny.* Az a színész, aki nem tudja a szöveget.

sztanyiból h. (< *K. F. Sztanyiszlavszkij neves orosz színész, rendező és színészpédagógus nevéből, aki egy újfajta pszichológiai realista játékstílust teremtett*)
Ösztönösen, természetesen. Ld.: pekniből

T

takarás fn. A függönyök mögött lévő terek, ahol a színész akkor tartózkodik, ha éppen nincs színpadon.

Szj.: *Kilátszol a takarásból.*

takkra jön Pontosan, másodpercre kiszámítva jön be a színész a színpadra.

táncosokkal farkaló (< A „*Farkasokkal táncoló*” című film címének elferdítése.) Az a színész, aki alkalmi párválasztásnál előnyben részesíti a balettkar nőtagjait.

teltház fn. A nézőtér az utolsó helyig megtelt.

teltházas darab: népszerű darab, ami mindig becsalogatja a nézőket.

temetés fn. Egy darab utolsó előadása, amikor a színészek mindenféle hülyeséget belevisznek az előadásba.

truváj fn. (< francia *trouvaille* 'ötlet, lelemény')
Mesterségbeli fogás, ügyesség, rendkívül jó ötlet.

Szj.: *Nem volt nagy truváj, amit ma X. csinált.*

túlpróbál ts. ige A színész annyiszor próbált egy szerepet, hogy már mechanikusan csinálja.

V

vas fn. *vasfüggöny* 'A színpadot a nézőtértől elválasztó, mozgatható bádoglemez.'

Z

züfec mn. *pej*. Levegős, szétagolt, túljátszott játék jelzője. Ld.: luft

Az összegyűjtött szóanyagból kiderül, hogy a szaknyelv mellett a színházi szleng szorosán épít a közszlengre is mint bázisnyelvre. Sajátos szóösszetételek, szóképzési módok, rövidítések és szóferdítések jellemzik a színházi szlenget, amelyeknek szinte mindig van egy pejoratív, gúnyos vagy bizalmaskodó stílusárnyalata is. A játékos kedvű színész egy igéből végtelen számú, új jelentéstartalommal rendelkező szót tud képezni. Az is megfigyelhető, hogy sok szó ma már visszakerült a közszlengbe. Mivel a színészek a magánéletben is „kirakat”-ban vannak, az emberek kíváncsiak mindenre, ami velük kapcsolatos, így a szlengre is, amit használnak. Minden bizonnyal szórakoztató egy efféle szlengszótárt végigolvasni. Mégis, azt ajánlom mindenkinek, hogy nem érdemes ezeket a szavakat színészek társaságában feldobni, mert nem a várt hatást érzük el vele. Befogadás helyett bezárkózást tapasztalhatunk. Ez a szakma ugyanis igényli a belterjességet, a színésznek szüksége van olyan dolgokra, ami csak az övé: dicsőség, önfeltárulkozás a színpadon, s egy saját nyelv. Ha a köznyelv átveszi a szavait, akkor ő újakat teremt magának. Bár minden szleng így tartja életben önmagát, a színház fokozottan ügyel saját identitásának nyelvi szinten való fenntartására is.

SZAKIRODALOM

- GALAMB SÁNDOR: A magyar Thália nyelve
Magyar Nyelvőr 23(1927): 24-27.
- HARMAT GÉZA: Hogy beszél a magyar színész
Magyar Nyelvőr 7(1911): 225-227.
- KIS TAMÁS: Bakaduma (A magyar katonai szleng szótára)
Zrínyi Kiadó, Budapest 1992.
- Magyar Színházművészeti Lexikon
Akadémiai Kiadó, Budapest 1994.
- MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR EDIT: Vörösmarty és a reformkor színpadi nyelve
Magyar Nyelvőr 54(1958): 170-183.